

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

ПОДОЛЯК Михайло Володимирович

УДК 37.011(477+438)(092)(043.5)

**ФЕНОМЕН ДИТИНСТВА
У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СТЕПАНА БАЛЕЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дрогобич – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
КВАС Олена Валеріївна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
кафедра загальної педагогіки
та дошкільної освіти, професор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ВИХРУЩ Анатолій Володимирович,
Тернопільський національний
економічний університет,
кафедра психологічних
та педагогічних дисциплін, завідувач;

кандидат педагогічних наук, доцент
ГЕРЦЮК Дмитро Дмитрович,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
факультет педагогічної освіти, декан.

Захист дисертації відбудеться 30 травня 2017 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, 2-й поверх, к. 20.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2.

Автореферат розіслано 28 квітня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.І. Пантюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Фундаментальні зміни, що відбуваються в сучасному освітньо-культурному просторі, суспільні запити і потреби утверджують думку про пріоритет дитинства як найвідповідальнішого періоду становлення особистості. Це твердження знайшло відображення і у низці законодавчих актів та постанов у галузі освіти України (закони України «Про освіту», «Про охорону дитинства», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю»), в яких акцентовано на повноцінному розвитку дитини, вагомості дитинства для становлення особистості, визначено головні завдання змісту, форм і методів організації навчально-виховного процесу, що базуються на засадах дитиноцентризму.

Про важливість окресленої проблеми свідчать численні праці українських (С. Гребінь, О. Квас, Н. Марченко, Н. Побірченко, І. Рогальська-Яблонська, Л. Українець та ін.) і зарубіжних (О. Александрова, Ж. Гарднер, Е. Марек, Н. Постман, А. Румпф та ін.) дослідників, що охоплюють різні наукові галузі – педагогіку, психологію, соціологію, філософію, історію тощо. Нові результати зарубіжних досліджень із зазначеної проблематики значно збагачують вітчизняну теорію та практику виховання й навчання підростаючого покоління, однак не слід забувати й український досвід вивчення дитини й дитинства у контексті реформаторської педагогіки першої половини ХХ ст. у європейських країнах. Україна представлена у цьому реформаторському русі видатними культурно-освітніми діячами й педагогами С. Русовою, Я. Чепігою, О. Залужним, І. Соколянським, О. Музиченком та іншими. Водночас у науково-педагогічному середовищі недостатньо артикулюється на участі у творенні «нової школи» (одна із назв реформаторської педагогіки) західноукраїнських педагогів означеного періоду, які жили в інших політичних й культурно-освітніх умовах у складі інших держав. До них належить й уродженець Тернопільщини Степан Бaley – філософ, психолог, педагог, освітній діяч, академік, нейролог, психіатр, який сформувався як науковець, педагог у структурах європейських (Львівський університет, Берлінський університет, Віденський університет, університет Сорбонни, Варшавський університет та ін.) науково-академічних середовищ. Його творча спадщина включає дослідження з філософії освіти, психології розвитку, психології виховання, педагогічної аксіології, суспільної психології, педагогіки девіантної поведінки, спеціальної педагогіки, гендерної педагогіки та ін.

Реформаторська педагогіка, до якої відносимо й С. Балея, передбачала створення нової школи, вільної від авторитаризму вчителя, скерованої на дитину, її потреби, розвиток, виховання. Вона була на початку ХХ ст., по-суті, модерною педагогікою, що цілком логічно вкладалася у притаманні історії західної цивілізації три фази розвитку: передмодерну, модерну і постмодерну.

Модерна педагогіка, так само, як і постмодерна (початок 70-х – 80-ті рр. ХХ ст.) мали багато спільного щодо виховання дитини і створення необхідних умов для її природного розвитку, формування активної, самодіяльної, творчої, вільної, розумово й фізично розвиненої особистості. Нова школа, що була

створена педагогами-реформаторами, виступала проти нормативної педагогіки, вона закликала творити кращий світ, щасливу спільноту, нову людину.

Сучасна українська школа, яка перебуває у стані реформування, потребує не тільки нових освітніх стратегій, які дали б їй можливість вийти на якісно новий рівень розвитку, але й тих ідей, знань досвіду, реформаторської діяльності науковців, які були у її багатому педагогічному минулому, зокрема і педагогів, які стояли біля джерел модерної (реформаторської) педагогіки в Україні.

Незважаючи на те, що реформаторська педагогіка першої половини ХХ ст. була своєрідною цілісною ідеологічно-педагогічною формацією й, по суті, історичним явищем, деякі її елементи, ідеї, практичний досвід мають понадісторичний, універсальний характер. Вони присутні у сучасній педагогічній теорії та практиці, проникають у найновіші концепції і програми навчання та виховання (конструктивна педагогіка, емансипаційна педагогіка, критична педагогіка та ін.).

Тому досвід українських педагогів-реформаторів першої половини ХХ ст., які стояли біля першоджерел дитиноцентрованої педагогіки не тільки в Україні, але й у Європі, заслуговує на увагу та всебічне вивчення. До таких належить і С. Балея. Слід зазначити, що теоретичні основи та інноваційні погляди представників реформаторської педагогіки зазначеного періоду були предметом дослідження таких українських науковців, як М. Богуславський, Д. Герцюк, Н. Дзюбишина, М. Євтух, Г. Кемінь, В. Кравець, О. Сухомлинська та ін. Утім, ці наукові студії мають більш узагальнювальний характер, і у них педагогічні концепції певних представників різних реформаторських течій, зокрема й С. Балея, висвітленні недостатньо.

Зasadничою для педагогічної концепції С. Балея стала практично-виховна й освітня діяльність, яка концентрувалася на дитині, її психофізичному й духовному розвитку. У новій педагогіці особлива увага зверталася на повагу до дитячої індивідуальності. У навчанні і підготовці дитини до дорослого життя враховувалися її вроджені здібності і зацікавлення, які можна було реалізувати через активну самодіяльність (мистецьку, інтелектуальну, суспільну тощо).

Відповідно до духу педагогічних реформ першої половини ХХ ст., С. Балея підкреслював важливість фізичного виховання й гігієни дитини. Моральне виховання мало враховувати власну внутрішню силу виховану у поступовому пошуку критицизму і свободи. Нагороди і кари, на думку вченого, могли бути тільки знаряддям стимулювання ефективної праці. У своїй науково-педагогічній діяльності С. Балея орієнтувався на розвиток дитини. Особливу увагу звертав на автономну роль дитинства, розуміючи його не тільки як етап, що передуює розвитку людини, а й як психічний своєрідний стан, що є вартісним сам собою.

Спадщина відомого вченого стала предметом дослідження низки сучасних науковців: Г. Васяновича, М. Верникова, А. Вихруща, С. Гончаренко, О. Квас, Н. Фаненштель та ін. Окремо варто відзначити дослідження польських науковців, зокрема Е. Фіали, М. Зебровської, З. Александрович, В. Чернівського, А. Голаба, С. Блаховський, А. Гурицька та ін. Проте цілісний розгляд феномену

дитинства у спадщині С. Балея і його внесок у розвиток реформаторської педагогіки в сучасному науковому дискурсі відсутній.

Таким чином, суспільна значущість й актуальність проблеми дослідження дитини й дитинства у педагогічній спадщині С. Балея, недостатній рівень теоретичної дослідженості і практичної реалізації цієї проблеми з точки зору методології реформаторської педагогіки, зумовили вибір теми дослідження: **«Феномен дитинства у педагогічній концепції Степана Балея»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного університету імені Івана Франка (протокол № 14 від 17.12.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 1 від 28.01.2014 р.).

Мета дослідження – розкрити сутність провідних ідей Степана Балея щодо вивчення проблем розвитку дитини й феномену дитинства задля використання цього досвіду у сучасному навчально-виховному процесі.

Відповідно до мети дослідження передбачено розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати стан дослідженості науково-педагогічної спадщини С. Балея;
- уточнити періодизацію науково-педагогічної діяльності С. Балея крізь призму суспільно-трансформаційних процесів у Європі першої половини ХХ ст.;
- охарактеризувати дитиноцентровані ідеї у науковому доробку С. Балея;
- розкрити освітньо-виховний потенціал творчого доробку С. Балея й можливості його творчого використання у сучасній педагогічній теорії та практиці.

Об'єкт дослідження – науково-педагогічна спадщина С. Балея у контексті розвитку педагогічної теорії та практики у Європі першої половини ХХ ст.

Предмет дослідження – феномен і місце дитинства у педагогічній концепції С. Балея.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1903 – 1952 рр. *Нижня межа* визначається початком педагогічної та наукової діяльності С. Балея на західноукраїнських землях під владою Австро-Угорської монархії (навчання у Львівському університеті, захист докторської дисертації з психології, вчителювання у Перемишльській, Тернопільській та Львівських гімназіях); *верхня* – поверненням до наукової та педагогічної діяльності після завершення Другої світової війни в умовах Польської Народної Республіки (керівник кафедри психології виховання Варшавського університету, викладацька діяльність у Вищій Школі Психічної Гігієни, Інституті Спеціальної Педагогіки у Лодзькому університеті; засновник й член Польського Психологічного Товариства, Польського Психіатричного та Польського Філософського Товариств) й передчасною смертю видатного вченого.

Теоретичну основу дисертаційної роботи становлять наукові положення: філософії сучасної освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, С. Іваник, В. Кремень, В. Лутай, Н. Скотна, В. Скотний та ін.); теорії і практики педагогічної науки (І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, Л. Вовк, Н. Волкова, М. Євтух, В. Кремень, Н. Мукан, Л. Оршанський, М. Пантюк, О. Сухомлинська та ін.); історії педагогіки (А. Вихрущ, Д. Герцюк, В. Кемінь, О. Невмержицька, Т. Пантюк, Б. Ступарик, М. Чепіль та ін.); педагогічної психології (Л. Виготський, Л. Левчук, Р. Павелків, В. Романець, М. Савчин, Н. Холоденко, Т. Янченко та ін.); дитиноцентризму (І. Загарницька, С. Захаренко, О. Квас, Т. Кравцова, А. Макаренко, Н. Побірченко, С. Русова, В. Сухомлинський, Л. Українець, С. Шацький, І. Щербак, Т. Янченко та ін.).

Методи дослідження. Під час дослідження було використано комплекс таких методів: *аналіз, синтез, узагальнення, систематизація* історико-педагогічних джерел – для з'ясування стану дослідженості проблеми, внеску С. Балея у розвиток педагогічної науки; *системно-структурний аналіз* педагогічної концепції С. Балея з метою побудови цілісного уявлення про її зміст; *біографічний*, що сприяв виявленню особливостей життєвого та творчого шляху вченого і впливу окремих персоналій на формування світогляду вченого; метод *структурно-функціонального моделювання*, з допомогою якого представлено узагальнену характеристику педагогічного доробку вченого; *проблемно-генетичний*, що уможливив дослідження наукової спадщини С. Балея з метою виокремлення тих педагогічних ідей, які можуть бути використані в умовах сучасної школи.

Джерельну базу дослідження становлять педагогічні, психологічні, філософські праці С. Балея, його конспекти лекцій, анкети, характеристики. Окрема група джерел – дисертаційні, дослідження присвячені діяльності і спадщині С. Балея; монографії й підручники, в яких висвітлено розвиток педагогічної та психологічної думки, а також діяльність українських вчених окресленого періоду; періодичні видання; статті українських і польських науковців у галузі історії педагогіки.

У процесі дослідження були залучені фонди: Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, бібліотеки Львівського національного університету імені І. Франка, Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки, бібліотеки народознавства імені І. Крип'якевича, бібліотеки Жешувського та Варшавського університетів (Польща), бібліотеки Вищої школи інформатики та мистецтв у Лодзі (Польща).

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *уперше досліджено* творчу спадщину й науково-педагогічну діяльність С. Балея у контексті розвитку реформаторської педагогіки у європейських країнах (педагогічну психологію, закономірності виховання та розвитку дитини);

- *уперше ідентифіковано й класифіковано* присутність теоретичних ідей й практичного досвіду С. Балея щодо проблем дитини і дитинства у тогочасних реформаторських напрямках та педагогічних рухах, що мали місце у Європі

(експериментальна педагогіка, нове виховання, педологія, вільне виховання, індивідуалістична педагогіка та ін.);

- *виокремлено* напрями виховання дитячої особистості крізь призму поглядів вченого (розумове, моральне, релігійне, естетичне);
- *з'ясовано* внесок С. Балея у теорію та практику виховання «важких» дітей;
- *узагальнено* позитивний досвід педагогічних ідей вченого й визначено перспективність їх використання у сучасній системі навчання та виховання;
- *доповнено* дані щодо внеску С. Балея у розвиток релігійної педагогіки;
- *уточнено* періодизацію життєтворчості С. Балея.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що результати дисертаційного дослідження можуть знайти втілення в умовах сучасної школи: з метою створення необхідних умов для гармонійного всебічного розвитку особистості, при організації виховної та корекційно-виховної роботи вчителів і шкільних психологів. Основні положення та висновки дисертаційної роботи можуть бути використані при підготовці узагальнювальних історико-педагогічних праць, розробці спецкурсів з педагогічних та психологічних дисциплін, складанні бібліографічних показників тощо.

Основні результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес на кафедрі філософії, педагогіки та права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (акт № 488-03, від 10 травня 2016 р.), у Жовківській загальноосвітній школі № 2 I – III ступенів (акт № 3029, від 18 травня 2016 р.), на кафедрі загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 896 від 18 травня 2016 р.), на кафедрі педагогіки Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 11333 від 25 травня 2016 р.), на кафедрі практичної психології Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (акт № 318, від 06 червня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованій у співавторстві з О.В. Квас статті «Вплив суспільства на виховні процеси дитини у дослідженнях та публікаціях Степана Балея» особистий внесок здобувача полягає у вивченні виховних впливів групи на психічний, розумовий та фізичний розвиток дитини, що базуються на експериментальних дослідженнях С. Балея. Положення та ідеї, що належать співавторові, у дисертаційному дослідженні не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації висвітлювалися у доповідях і виступах на міжнародних науково-практичних конференціях: «Історія та сучасний стан педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2014 р.), «Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (Одеса, 2015 р.), «Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology» (Будапешт, 2015 р.). Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, а також на міжкафедральному науковому семінарі з педагогічних спеціальностей у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

З метою поглибленого вивчення та пошуку джерел дослідження педагогічної концепції С. Балея у 2014 році дисертант проходив стажування у Вищій школі

інформатики та мистецтв (Лодзь, Польща) та Жешувському Університеті (Жешув, Польща). Дипломи про закінчення післядипломного закордонного стажування – від 23 жовтня 2014 р. та № 111431 від 15 листопада 2014 р.

Публікації. Результати дослідження відображено в 11 статтях: 6 – у фахових науково-педагогічних виданнях, 2 – в іноземних наукових періодичних виданнях, 3 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (280 найменувань) та 5 додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації 206 сторінок, з яких 164 – основного тексту. Робота містить 2 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, ступінь її розробленості, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, проаналізовано теоретико-методологічну базу, розглянуто хронологічні межі, визначено теоретичне й практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі – **«Теоретичні основи дослідження феномену дитинства у педагогічній концепції Степана Балея»** – проаналізовано ступінь дослідженості феномену дитинства та спадщини С. Балея у науковій літературі, показано постать С. Балея в контексті ідей реформаторської педагогіки та подано періодизацію життєтворчості вченого.

З'ясовано, що зацікавлення проблемами дитини і дитинства не є новим. Ще в кінці XIX – на початку XX ст. педагоги-реформатори (Дж. Дьюї, Е. Кей, Г. Кершенштайнер, А. Лай, М. Монтессорі та ін.) наголошували на необхідності зробити поворот до дитини, поставити її у центр виховної системи, а в питаннях навчання й виховання виходити з її потреб та інтересів. Феномен дитинства став предметом студіювання філософів (Дж. Локк, І. Кант, Е. Тоффлер, М. Флоренський та ін.); соціологів (І. Кон, Дж. Гарбаріно, Дж. Квортруп, М. Мід, Б. Малиновський, Д. Фельдштейн та ін.); психологів (Л. Виготський, Л. Божович, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, Ж. Піаже, Е. Торндайк, С. Холл та ін.); педагогів (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Н. Гавриш, О. Квас, В. Сухомлинський та ін.).

Констатовано, що в основі сучасних досліджень дитини і дитинства лежить низка підходів, серед яких:

- *антрополого-гуманістичний*, що дає змогу розглядати дитинство як унікальний і неповторний період формування особистості, а дитину – як найвищу цінність;

- *системно-цілісний*, який уможливорює цілісне та всебічне вивчення проблеми дитинства, зокрема: зовнішніх чинників, що впливають на дитинство й дитину, їхній зв'язок із внутрішніми факторами, вплив на розв'язання основних завдань періоду дитинства; історії розвитку ідей дитинства з урахуванням економічних і соціально-культурних умов, що склалися в різні епохи;

– *синергетичний*, що сприяє глибшому дослідженню тілесно-душевно-духовного розвитку дитини та його залежності від зовнішніх чинників, визначенню можливостей подальшого розвитку особистості;

– *культурологічний*, що дає підставу визнати дитинство початком прилучення особистості до соціокультурної спадщини людства, формування особистісної культури індивіда, його ціннісних ставлень до світу з позиції сучасної культури, а також дослідити соціальні та освітні явища і процеси як феномени культури, а дитинство й дітей – у контексті їхнього культурного існування);

– *аксіологічний* – для розгляду дитини як безумовної цінності, а дитинства – як важливого періоду формування особистих цінностей;

– *особистісно-діяльнісний*, що дає підставу розглядати дитину як суб'єкта різних видів діяльності, сформуванню цілісного наукового уявлення про людину, а відтак вивчати питання дитинства з урахуванням взаємозв'язку мислення, почуття та волі дитини.

В історіографії окресленої проблеми чільне місце займають педагогічні дослідження, що торкаються проблем дитини й дитинства у творчій спадщині відомих педагогів (В. Сухомлинського, О. Захаренка, В. Зеньковського, С. Русової, Т. Лубенця, К. Ушинського та ін.) та вивчення особливостей реформаторської педагогіки. У цьому контексті побіжно аналізуються і погляди С. Балея на дитину та дитинство.

З'ясовано, що у працях М. Верникова, С. Блаховського, Г. Васяновича, А. Вихруща, О. Гончаренко, А. Гурицької, М. Зебровської, О. Квас, В. Чернівського більш детально проаналізовано діяльність та погляди вченого, зокрема, його життєвий шлях у контексті вивчення здобутків Львівсько-Варшавської філософської школи, з'ясовано внесок С. Балея у розвиток психології та філософії тощо. Проте цілісного дослідження педагогічної концепції вченого в сучасних дослідженнях фактично немає.

У розділі вказано на діяльність С. Балея в контексті розвитку реформаторської педагогіки. Висвітлено причини появи нового виховання як педагогічного руху та розвиток реформаторських ідей у Галичині. Виокремлено чотири основні напрями пошуку шляхів розвитку школи в Галичині наприкінці ХІХ ст.: консервативний, що зберігав класичну формулу наявних гімназій з невеликими модифікаціями, що стосувалися здебільшого гуманітарної складової; реформаторсько-поміркований, який відображав пошук компромісів між чинними і новими програмами; третій – акцентував увагу на необхідності змін шкільного середовища, пошуку нових шляхів розвитку учня, його навчання і виховання; четвертий напрям виразно концентрувався на реформуванні гімназійної освіти, зокрема, йдеться про збільшення питомої ваги реально-природничих гімназій задля урівняння їх з академічними.

Доведено, що праці вченого висвітлюють ідеї реформаторських напрямів і течій, які стрімко розвивалися у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Внесок С. Балея до розвитку різних напрямів та течій реформаторської педагогіки подано у таблиці 1.

Внесок С. Балея в розвиток реформаторської педагогіки

Напрями і течії реформаторської педагогіки	Основні ідеї	Ідеї реформаторської педагогіки у спадщині С. Балея
Експериментальна педагогіка	Пошук за допомогою експерименту нових методів вивчення дитини та наукове обґрунтування процесу навчання і виховання	Ідея експериментального вивчення особистості (<i>«Психологія виховання в нарисі»</i>), ідея психологічного експерименту як важливого інструменту самопізнання (<i>«Експеримент в науці психології»</i>)
Педагогіка вільного виховання	Створення умов для самовиховання дитини, прояву нею свободи та ініціативи	Ідея самореалізації індивіда (<i>«Психологія виховання в нарисі»</i>), ідея активності особистості у самопізнанні (<i>«Шляхи самопізнання»</i> , <i>«Психологія виховання в нарисі»</i>)
Педологія	Визнання фаталістичної зумовленості біологічних і соціальних факторів, вплив яких вважався чимось незмінним; використання тестових випробовувань для визначення «коефіцієнту розумової обдарованості»	Ідея застосування тестових методик для вивчення психологічних особливостей дітей (<i>«Експеримент в науці психології»</i> , <i>«Характерологія і типологія дітей і молоді»</i> , <i>«Питання методів дослідження інтелекту»</i> , <i>«Дослідження над етикою і естетикою дітей дошкільного віку»</i>)
Функціональне виховання	Увага вихователя до дитини та дитячої гри як ефективного способу виховання	Визнання потреб особистості як рушіїв її виховання і навчання (<i>«Психологія виховання в нарисі»</i>), ідея концентрування виховних зусиль у природовідповідному для особистості напрямі (<i>«Шляхи самопізнання»</i>), ідея гри як вияву спонтанної активності дитини (<i>«Нарис психології у зв'язку з розвитком психіки дитини»</i>)

Школа праці Творча школа	Орієнтація на зв'язок навчання з різними формами активності і творчої праці учнів	Ідея навчання як активної творчої праці (<i>«Психологія виховання в малюванні»</i>)
Психоаналітична педагогіка	Акцентація уваги на психоаналітичних особливостях становлення виховних контактів, що базуються на почуттях дитини до дорослих	Ідея застосування психоаналітичного методу в умовах школи (<i>«Психологія виховного контакту»</i> , <i>«Тести і застосування психоаналітичного методу у польських школах»</i> , <i>«Психологія виховання в малюванні»</i>)
Педагогіка особистості	Поглиблена увага до особистості дитини	Ідея пізнання особистості як фундаменту людського пізнання (<i>«Психологія виховання в малюванні»</i>), ідея становлення особистості як взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників (<i>«Особистість»</i>), ідея орієнтації на вікові особистості вихованців (<i>«Психологія віку дозрівання»</i>), ідея самопізнання особистості (<i>«Шляхи самопізнання»</i>)
Соціальна педагогіка	Орієнтація на освіту і виховання як вироблення взаємовідносин особистості і суспільства на основі єдності розуміння життєвих цінностей і норм	Ідея неможливості самореалізації особистості поза суспільством, ідея виховання особистості у колективі (<i>«Психологія виховання в малюванні»</i> , <i>«Вступ до суспільної психології»</i> , <i>«Дослідження над суспільною поведінкою дітей дошкільного віку»</i>)

Аналіз життєвого шляху педагога дав змогу здійснити його періодизацію. Показано, що С. Балея розпочав діяльність в часи Австро-Угорської імперії, працював у часи Другої Речі Посполитої, німецько-радянської окупації та у Польській Народній Республіці. Кожна з цих суспільно-політичних формацій вплинула на творчість вченого, що дало підставу виділити чотири періоди діяльності вченого: 1903 – 1918 рр. – становлення С. Балея як педагога та науковця; 1918 – 1939 рр. – активна науково-педагогічна діяльність С. Балея, зокрема й на ниві педагогічної психології; 1939 – 1945 рр. – зосередження С. Балея на медичній практиці та участі у таємних освітніх інституціях у період окупації; 1945 – 1952 рр. – повернення до наукової та педагогічної діяльності в царині педагогічної психології.

Стверджується, що діяльність С. Балея не обмежувалася певними географічними, адміністративними, суспільними чи національними межами,

адже він формувався як особистість, науковець, викладач, лікар у різних культурних та етнічних середовищах багатонаціональної Галичини у складі різних держав.

У другому розділі – **«Формування особистості дитини в педагогічній концепції С. Балея»** – акцентовано увагу на педагогічних ідеях С. Балея щодо гармонійного розвитку дитини, в якому ключову роль відведено розумовому, соціально-моральному, релігійному й естетичному вихованню; його поглядах на проблему перевиховання «важких» дітей; можливості використання ідей ученого у сучасних умовах.

Аналіз поглядів С. Балея на сутність і природу людського інтелекту та особливості й закономірності його розвитку дає підстави стверджувати, що розумове виховання дитини він розглядав винятково з позицій формування її особистості та розвитку всіх природних сил і можливостей, індивідуальних запитів. Відповідно опора на природні задатки дитини, її вікові й індивідуальні можливості та особливості, її динамічні потреби та інтереси, активна позиція у пізнанні явищ дійсності повинні стати засадничими принципами організації процесу інтелектуального виховання, сприяючи оволодінню основними розумовими операціями, поступовому накопиченню фонду знань про природу і людське суспільство та формуванню загального й наукового світогляду.

Наголошено, що в інтелектуальному вихованні особистості дитини вчений на перший план ставив розвиток її пізнавальних інтересів та мотивів, що допомагають у формуванні таких якостей, як вдумливість, критичність, кмітливість, самостійність прийняття рішень, що мають практичне спрямування. Саме пізнавальній діяльності дитини С. Балея надавав першорядного значення у розвитку інтелектуальних здібностей дитини. Для цього він радив застосовувати активні методи навчання, що спрямовані на творче продукування дитиною набутих знань через максимальне залучення всіх її фізичних і ментальних сил, а саме: метод спроб і помилок (ґрунтується на закріпленні випадково здійснених рухових і розумових актів, за допомогою яких було розв'язане значуще для дитини завдання); учіння через наслідування (спосіб засвоєння досвіду інших людей за допомогою природної здатності відтворювати їхні рухи, дії, поведінку тощо); учіння через розуміння (передбачає більш складні когнітивно-мисленнєві дії і процеси, спрямовані на розв'язання певного проблемного завдання через осягнення і розуміння його суті, оцінку рівня його складності та окреслення на цій основі відповідного плану дій); учіння через міркування (передбачає опанування сутності проблеми на основі комплексної мисленнєвої діяльності, абстрагуючись від умов, в яких вона постала).

З'ясовано, що інтегрованою складовою соціального розвитку людини С. Балея уважав становлення моральності як сутнісної характеристики її особистості. Будучи переконаним у наявності в людській істоті природних моральних інстинктів, учений відхилив ідею про те, що вона з'являється на світ зі сформованими моральними якостями. Під впливом соціального оточення дитина засвоює перші знання і формує відповідні уявлення про добро та зло, ознайомлюється з нормами моральної поведінки, наслідує взірці морально-етичних дій і вчинків, що, своєю чергою, сприяє більш усвідомленому

входженню до світу дорослих та регулюванню взаємин з дорослими й однолітками за допомогою певних морально-етичних правил.

Встановлено, що головними факторами у формуванні соціально-моральної сфери особистості дитини С. Бaley називав родинне оточення і шкільне середовище, причому останньому відводив вирішальну роль у формуванні стійких мотивів її соціально-моральної поведінки та морального характеру. За С. Балеєм, моральний характер – це здатність до самоконтролю, до підпорядкування своєї волі раціональним морально-етичним принципам.

Констатовано, що виховання як цілеспрямований процес уможливорює ознайомлення дітей і молоді з соціально-моральними підвалинами життя, прищеплення їм відповідних цінностей, ідеалів та формування їх морального характеру, під яким розуміє сукупність властивостей і якостей людини, що регулюють її діяльність та взаємодію з іншими людьми. Відтак виховний процес в освітніх закладах потрібно організовувати так, аби пробудити соціально-моральні почуття дітей, дати змогу самостійно усвідомити суспільні морально-етичні норми.

Доведено, що у формуванні гармонійної особистості С. Бaley важливого значення надавав релігійному вихованню. У його трактуванні, релігійність – це сутнісна риса людської особистості, що визначає її буття і розвивається під час прилучення до системи релігійних учень, доктрин, обрядів тощо. Релігійне виховання особистості, за твердженнями вченого, має будуватися на знанні і врахуванні особливостей її розвитку в різні вікові періоди, що зумовлюють специфіку його цілей, завдань, форм і методів реалізації. Мета релігійного виховання полягає не у нав'язуванні з раннього дитинства певних абстрактних релігійних догм, а в підтримці зростаючої людини на її шляху до Бога, сприянні розвитку її духовного світу та послідовній підготовці до життя згідно з християнськими заповідями.

Оригінальність ідей С. Бaley щодо впливу релігійного виховання на особистість полягає у дослідженні природи її духовно-релігійної сутності, на формування якої впливають зовнішні і внутрішні фактори. До зовнішніх чинників вчений відносить приналежність родини та близьких до певної релігійної конфесії, усталені традиції, релігійні обряди тощо, а до внутрішніх – систему боротьби свого «Я» та усталених релігійних догм і правил, які над нею тяжіють. Релігійне виховання впливає і на становлення духовної свободи й відповідальності особистості, вибір певних моральних норм поведінки, формування її духовно-моральних цінностей.

Дослідженням доведено, що у педагогічній концепції С. Бaley ціннісним елементом формування всебічно розвиненої особистості є розвиток її естетичної свідомості та культури. Відтак естетичне виховання покликане сформувати естетичні почуття, переживання та смаки людини. Водночас воно сприяє розвитку творчих здібностей особистості, задатки до яких є у кожній людини. Вчений наголошував, що завдяки естетичному вихованню формується специфічне ставлення людини до реальної дійсності, відбувається її залучення до світу естетичних цінностей, розвивається здатність до естетичного переживання.

Установлено, що проблема перевиховання особистості висвітлювалася вченим крізь призму теоретико-методологічних основ характерології дитячої особистості. У своїй класифікації він довів, що більшість типів «важких» дітей, серед яких виокремив дитину «недобру», «брехливу», «амбітну», «зразкову», «лякливу», «ліниву», «дурну», характеризуються неправильним вихованням. Це підтверджує думку про пріоритетну роль виховного впливу на формування соціально-моральної поведінки особистості. Зауважено, що запропонована С. Балеєм класифікація та виявлені ним особливості важковиховуваних дітей допомагатимуть сучасним педагогам у виробленні необхідної методики задля подолання негативних поведінкових явищ серед дітей та молоді. Він звертав увагу на необхідність тісної співпраці педагогів, психологів та родини у профілактично-виховній роботі з важковиховуваними дітьми. Цей аспект роботи повинен також бути включений й активно впроваджуватися в організацію корекційної виховної роботи сучасної школи.

У розділі вказано на можливості творчого використання педагогічних ідей С. Балея у сучасній педагогічній теорії і практиці. Передусім це стосується системи формування цінностей особистості (моральних, духовних, культурних) з урахуванням її психічного й фізіологічного розвитку. Для цього вчений радив застосовувати особистісно орієнтований та діяльнісний підходи до навчально-виховного процесу.

Акцентовано увагу на психоаналітичному методі С. Балея як основному у дослідженні теоретико-методичного підґрунтя психології виховного контакту та почуттів дитини до дорослих, передовсім педагогів. Він виокремив три типи міжособистісного контакту дитини та дорослих: *наслідування* (форма і результат контакту); почуття *дитячої адорації* (як фізичне почуття і як вищі феномени, що не мають суто статевого характеру); *виховна любов* (почуття вихователя до дитини). Окремі положення окресленої теорії можна використати і в шкільній практиці, зокрема для встановлення довірливих відносин між вчителем і учнем, комунікативної взаємодії, корекції поведінки. Застосування психоаналітичного методу до вивчення проблем виховання дитячої особистості дало змогу С. Балею всебічно дослідити рушійні чинники, що впливають на її формування, продемонструвати безпосередній зв'язок між почуттєвою сферою дитини та виховним впливом адорованої особи на її становлення

Доведено, що теоретичні положення психоаналітичної теорії виховання вченого можна використати і в сучасній педагогічній практиці. Адже встановлення міжособистісної взаємодії, дружніх контактів між вчителем та учнями в навчально-виховному процесі є актуальною проблемою сучасності. Інформатизація суспільства, зокрема й освіти, призводить до збідніння комунікативної взаємодії, опосередкованості, нівелювання ролі учителя у процесі навчання, зміни ідеалів наслідування тощо. Важливим завданням вчителя сучасної школи є встановити виховний контакт зі своїми вихованцями так, щоб дати їм змогу гармонійно саморозвиватися, коригуючи цей процес відповідно до загальноприйнятих поведінкових норм та культурних цінностей.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати спадщину й науково-педагогічну діяльність С. Балея в контексті розвитку реформаторської педагогіки у європейських країнах та узагальнити позитивний досвід педагогічних ідей вченого для розвитку сучасної системи навчання та виховання.

1. На основі всебічного аналізу праць, присвячених поглядам та науковому доробку С. Балея, нами виявлено кілька напрямів досліджень:

- студії, в яких різнобічно досліджено життєвий і творчий шлях С. Балея (М. Верников, Л. Бодаренко, О. Гончаренко, П. Петрюк, Н. Фаненштель та ін.);
- дослідження, присвячені вивченню внеску вченого у розвиток психологічної науки (Ю. Вінтюк, Є. Гапоненко, Н. Холоденко, А. Ятишук та ін.);
- розвідки, в яких висвітлюється філософська спадщина С. Балея (М. Верников, С. Ганаба, В. Малецький, та ін.);
- дослідження, що торкаються аналізу педагогічних ідей С. Балея (Г. Васянович, С. Вдович, А. Вихрущ, О. Квас та ін.).

З'ясовано, що у сучасних наукових студій проблематика дитинства у науковому доробку С. Балея переважно розглядається у контексті розвитку ідей природовідповідності, філософських засад формування суспільної моралі особистості, підготовки шкільних психологів, організації психологічної служби в школах.

Здійснений аналіз історіографії проблеми дав підставу констатувати, що феномен дитинства у педагогічній концепції С. Балея на сьогодні залишається недостатньо висвітленим і потребує детального аналізу.

2. Встановлено, що на науково-педагогічну діяльність та світоглядні позиції С. Балея мали значний вплив суспільно-політичні, ідеологічні, освітньо-культурологічні умови, в яких він жив. Серед них слід назвати: діяльність у період Австро-Угорської імперії, Другої Речі Посполитої, німецько-радянської окупації та у Польській Народній Республіці; зміни в освітній політиці Польщі міжвоєнного періоду (ліквідація українських кафедр у Львівському університеті, створення Львівського (таємного) українського університету; уніфікація шкільного устрою з центральною державницькою ідеєю; відкриття кафедр педагогіки в університетах Польщі); поширення ідей реформаторської педагогіки; закриття середніх шкіл під час німецької окупації; зміна політичної ідеології у повоєнний час. Ураховуючи відповідний контекст, нами було уточнено і виділено *чотири періоди* діяльності С. Балея:

1) 1903 – 1918 рр. – становлення С. Балея як педагога та науковця (навчання у Львівському університеті, де він слухав курси з психології та філософії; захист докторської дисертації з психології у Львівському університеті; студіювання медицини, психології і філософії у європейських університетах). У цей період він опублікував перші розвідки з філософії та психології («Про поняття психологічної основи почуттів», «Поняття етичного добра і зла в сучасній філософії», «Експеримент в науці психології» тощо);

2) 1918 – 1939 рр. – період активної науково-педагогічної діяльності С. Балея, зокрема й на ниві педагогічної психології (завершення навчання на

медичному факультеті Львівського університету, одержання ступеня доктора медицини у Варшавському університеті; початок медичної практики як лікаря-волонтера у відділенні нервових та психічних захворювань загальної лікарні у Львові; освітня діяльність у Львівській гімназії, Таємному українському університеті, де він читав філософію, Варшавському університеті на кафедрі психології виховання; науково-організаційна діяльність в Інституті нормальної і патологічної психології, Науковому Товаристві імені Т. Шевченка; Польському філософському товаристві). В окреслений період С. Бaley активно долучився до розвитку нових напрямів у педагогіці, передусім психоаналітичної педагогіки та педагогічної психології;

3) 1939 – 1945 рр. – зосередження С. Бaley на медичній практиці (робота у педіатричних та психіатричних лікарнях); підпільна освітня діяльність на медичному факультеті Університету Західних Земель у Варшаві; педагогічна діяльність у Педагогічній Секції Гуманістичного факультету Таємних Академічних Курсів у Ченстохові; редагування часопису «Психологія виховання»;

4) 1945 – 1952 рр. – повернення до наукової та педагогічної діяльності в царині педагогічної психології (керівник кафедри психології виховання у Варшавському університеті); викладацька діяльність у Державній Вищій Школі Психічної Гігієни, в Інституті Спеціальної Педагогіки у Варшаві та в Лодзькому університеті; наукове керівництво докторськими дисертаціями; участь у наукових товариствах (Польське Психологічне Товариство, Польське Психіатричне Товариство та Польське Філософське Товариство).

3. На підставі комплексного аналізу спадщини С. Бaley виявлено його внесок у розвиток різних напрямів реформаторської педагогіки, зокрема експериментальної педагогіки, психоаналітичної педагогіки, педагогіки вільного виховання, функціональної педагогіки, школи творчості та школи праці.

У роботі доведено, що в педагогічній концепції С. Бaley центральне місце посідає особистість дитини, її індивідуальність, здібності, нахили і потреби. Відповідно до ідей реформаторської педагогіки, С. Бaley акцентував увагу на всебічному розвитку дитини, в якому пріоритетну роль відіграє виховання. Встановлено, що в педагогічній концепції вченого основними напрямками гармонійного розвитку дитини були: інтелектуальне, соціально-моральне, естетичне, релігійне виховання. Цілеспрямований виховний вплив повинен будуватися з урахуванням психофізичних і вікових особливостей дитини, передбачати її самостійну активну діяльність у процесі оволодіння знаннями.

З'ясовано, що в інтелектуальному вихованні головну роль С. Бaley відводив пізнавальній діяльності дитини, яка допомагає досягти гармонії між інтелектом і почуттями. Зі свого боку, функцією естетичного виховання є розвиток почуттєвої сфери дитини. Визначено головні завдання соціально-морального виховання, до яких вчений відносив: формування цінностей, правил і норм моралі у дитини певного суспільства, встановлення гармонійних відносин між однолітками і дорослими, набуття соціальної зрілості та соціальної активності. Акцентовано на важливості релігійного виховання у поглядах С. Бaley як ключовому факторі у формуванні духовно-моральних цінностей особистості, розвитку її внутрішнього світу.

На основі аналізу характерологічних типів «важких» дітей, розроблених С. Балеєм, виявлено, що неправильний виховний вплив середовища (родина, школа, позашкільні установи, соціальні групи) призводить до появи порушень у поведінці дитини та провокує зміни у психічному розвитку дитини. У дисертації встановлено можливість використання його ключових ідей в організації корекційно-виховної роботи сучасної школи, зокрема мотивування пізнавальної діяльності дитини, взаємодію дитини з дорослими (батьками, вчителями).

4. Узагальнення позитивного досвіду педагогічних ідей ученого дало змогу виявити можливості їх творчого використання у сучасній педагогічній теорії і практиці. Встановлено, що такі прогресивні ідеї С. Балея, як активність особистості у самопізнанні, застосування тестових методик для вивчення психологічних особливостей дітей, психоаналітичного методу в умовах школи є актуальними для розвитку теоретико-методологічних основ різних галузей психології та педагогіки (вікової, загальної, соціальної, корекційної тощо).

У педагогічній практиці ідеї С. Балея можуть бути використані у навчально-виховному процесі для: посилення гуманістичної спрямованості освітнього процесу; впровадження психологічних тестових методик для визначення психофізичного розвитку та психічного стану учня; формування моральних й культурно-духовних цінностей особистості; встановлення тісних взаємозв'язків між педагогом та учнем; визначення ступеня виховних впливів дорослих, передовсім батьків та педагогів, на формування особистості дитини.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів роботи. Перспективними напрямками подальших наукових зацікавлень можуть бути дослідження архівної й епістолярної спадщини С. Балея, порівняльний аналіз його педагогічної концепції з поглядами інших представників реформаторської педагогіки в різних європейських країнах, вивчення теоретико-методологічних засад балеєзнавства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Подоляк М. В. Педагогічна та дитяча психологія у творчості С. Балея / М. В. Подоляк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей / редкол. О.В. Глузман та ін. – Ялта : РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», 2013. – Випуск 41, частина 4. – С. 297–304.

2. Подоляк М. В. Концепція школи як інституту виховання у працях Степана Балея / М. В. Подоляк // Проблемы современного педагогического образования. Сер. : Педагогіка та психологія : зб. статей. – Ялта : РІО КГУ, 2014. – № 46. – Часть 6. – С. 154–163.

3. Подоляк М. В. Персонологія Степана Балея / М. В. Подоляк // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць. – 2014. – № 37 (90). – С. 44–50.

4. Подоляк М. В. Психічний розвиток дитини у дослідженнях Степана Балея / М. В. Подоляк // Вісник Житомирського державного університету імені

Івана Франка. Педагогічні науки. – Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Випуск 4 (82). – С. 143–148.

5. Подоляк М. В. Діти з вадами психічного розвитку у дослідженнях Степана Балея / М. В. Подоляк // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2015. – № 10 (129). – С. 143–148.

6. Подоляк М. В. Вплив суспільства на виховні процеси дитини у дослідженнях та публікаціях Степана Балея / О. В. Квас, М. В. Подоляк // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2016. – № 6 (137). – С. 6–12.

Статті у закордонних виданнях

7. Подоляк М.В. Філософсько-психологічна концепція освіти у працях Степана Балея / М. В. Подоляк // Nowoczesna Edukacja : filozofia, innowacja, doświadczenie. – 2015. – № 1. – С. 185–190.

8. Podoliak M. Aspects of the educational process in school organization according to the researches written by Stepan Baley / M. Podoliak // Pedagogy and Psychology / Editor in chief – Dr. Xenia Vamos. – Budapest, 2015. – В. III (30). – Issue : 59. – P. 15–19.

9. Podoliak M. Stefan Baley – a cross-cultural scientist / M. Podoliak // Kwartalnik Pedagogiczny / Editor in chief – dr. hab. Adam Fijalkowski. – Warszawa, 2015. – Issue : 3 (237). – P. 92–102.

Праці апробаційного характеру

10. Подоляк М. В. Педагогічна та вікова психологія Степана Балея / М. В. Подоляк // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Історія та сучасний стан педагогічних та психологічних наук» (7 листопада 2014 р.) : у 2 частинах. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – Частина II. – С. 103–106.

11. Подоляк М.В. Концепція сім'ї у наукових дослідженнях Степана Балея / М. В. Подоляк // Тези доповідей Міжнародно-практичної конференції «Педагогіка та психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (17–18 квітня 2015 р.). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2015. – С. 92–95.

АНОТАЦІЯ

Подоляк М. В. Феномен дитинства у педагогічній концепції Степана Балея. – Рукопис.

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич, 2017.

У дисертації здійснено комплексний аналіз творчої спадщини й науково-педагогічної діяльності С. Балея в контексті розвитку реформаторської педагогіки у європейських країнах, виявлено та класифіковано присутність теоретичних ідей й практичного досвіду С. Балея щодо проблем дитини й дитинства у тогочасних реформаторських напрямках й педагогічних рухах, що мали місце у Європі (експериментальна педагогіка, нове виховання, педологія, вільне виховання, індивідуалістична педагогіка та ін.).

Уточнено періодизацію життєтворчості С. Балея (1903 – 1918 рр. – становлення С. Балея як педагога та науковця; 1918 – 1939 рр. – активна науково-педагогічна діяльність; 1939 – 1945 рр. – зосередження на медичній практиці та підпільній освітній діяльності; 1945 – 1952 рр. – повернення до наукової та педагогічної діяльності в царині педагогічної психології). Виокремлено напрями виховання (інтелектуальне, соціально-моральне, естетичне, релігійне) дитячої особистості крізь призму поглядів вченого. Доповнено дані щодо внеску С. Балея в розвиток релігійної педагогіки. З'ясовано його внесок у теорію та практику виховання важких дітей. Узагальнено позитивний досвід педагогічних ідей науковця й визначено перспективність їх використання у сучасній системі навчання та виховання.

Ключові слова: С. Балея, дитинство, дитина, педагогічна концепція, виховання, всебічний розвиток особистості, реформаторська педагогіка, психоаналітична педагогіка.

АННОТАЦИЯ

Подольак М. В. Феномен детства в педагогической концепции Степана Балея. – Рукопись.

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко. – Дрогобыч, 2017.

В диссертации осуществлен комплексный анализ творческого наследия и научно-педагогической деятельности С. Балея в контексте развития реформаторской педагогики в европейских странах. Выявлено и классифицировано присутствие теоретических идей и практического опыта С. Балея по проблемам ребенка и детства в тогдашних реформаторских направлениях и педагогических движениях, имевших место в Европе (экспериментальная педагогика, новое воспитание, педология, свободное воспитание, индивидуалистическая педагогика и др.).

Установлено, что в современных исследованиях проблематика детства в научном наследии С. Балея преимущественно рассматривается в контексте развития идей природосоответствия, философских основ формирования общественной морали личности, подготовки школьных психологов, организации психологической службы в школах. Проведенный анализ историографии проблемы позволил констатировать, что феномен детства в педагогической

концепции С. Балея сегодня остается недостаточно освещенным и требует детального анализа.

Констатируется, что на научно-педагогическую деятельность и мировоззренческие позиции С. Балея значительное влияние оказали общественно-политические, идеологические, образовательно-культурологические условия, в которых жил ученый. Среди них следует назвать: деятельность в период Австро-Венгерской империи, Второй Речи Посполитой, немецко-советской оккупации и в Польской Народной Республике; изменения в образовательной политике Польши межвоенного периода; унификация школьного устройства с центральной государственнической идеей; открытие кафедр педагогики в университетах Польши; распространение идей реформаторской педагогики; закрытие средних школ во время немецкой оккупации; изменение политической идеологии в послевоенное время.

Учитывая соответствующий контекст, нами были уточнены и выделены четыре периода деятельности С. Балея: 1903 – 1918 гг. – становление С. Балея как педагога и ученого; 1918 – 1939 гг. – период активной научно-педагогической деятельности; 1939 – 1945 гг. – сосредоточение на медицинской практике и подпольной образовательной деятельности; 1945 – 1952 гг. – возвращение к научной и педагогической деятельности в области педагогической психологии.

На основании комплексного анализа наследия С. Балея обнаружен его вклад в развитие различных направлений реформаторской педагогики, в частности экспериментальной педагогики, психоаналитической педагогики, педагогики свободного воспитания, функциональной педагогики, школы творчества и школы труда.

В работе установлено, что С. Балей акцентировал внимание на всестороннем развитии ребенка, в котором приоритетную роль отводится воспитанию. Установлено, что в педагогической концепции ученого основными направлениями гармоничного развития ребенка были: интеллектуальное, социально-нравственное, эстетическое, религиозное воспитание. Целенаправленное воспитательное влияние должно происходить с учетом психофизических и возрастных особенностей ребенка, предусматривать самостоятельную активную деятельность ребенка в процессе овладения знаниями.

На основе анализа характерологических типов «трудных» детей, разработанных ученым, выявлено, что неправильное воспитательное воздействие среды (семья, школа, внешкольные учреждения, социальные группы) провоцирует нарушения в поведении ребенка и изменения в его психическом развитии.

Важными направлениями воспитательной работы с «трудными» детьми С. Балей считал мотивирование их познавательной деятельности, стимулирование активности и самостоятельности, взаимодействие между ребенком и взрослыми. Кроме того, исследователь акцентировал внимание педагогов на необходимости наблюдения и всестороннего анализа характерологических особенностей

трудновоспитуемых детей с целью отбора эффективных методов и средств воздействия на детскую личность.

В педагогической практике идеи С. Балея могут быть использованы в учебно-воспитательном процессе для: усиления гуманистической направленности образовательного процесса; внедрения психологических тестовых методик для определения психофизического развития и психического состояния ученика; формирования нравственных и культурно-духовных ценностей личности; установления тесных взаимосвязей между педагогом и учеником; определения степени воспитательных воздействий взрослых, прежде всего родителей и педагогов, на формирование личности ребенка.

Обобщение положительного опыта педагогических идей ученого позволило выявить возможности их творческого использования в современной педагогической теории и практике. Установлено, что такие прогрессивные идеи С. Балея, как идея активности личности в самопознании, применение тестовых методик для изучения психологических особенностей детей, психоаналитического метода в условиях школы, актуальны для развития теоретико-методологических основ различных отраслей педагогики (возрастной, общей, социальной, коррекционной и т.д.).

Ключевые слова: С. Балея, детство, ребенок, педагогическая концепция, воспитание, всестороннее развитие личности, реформаторская педагогика, психоаналитическая педагогика.

RESUME

Podoliak M. V. Phenomenon of Childhood in Pedagogical Concept of Stefan Baley. – Manuscript.

The dissertation for Candidate of Pedagogical Sciences Degree, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, MES of Ukraine. – Drohobych, 2017.

The dissertation presents a comprehensive analysis of scientific heritage and educational activities of S. Baley in the context of reforming pedagogy in European countries, the presence of theoretical ideas and practical experience of S. Baley towards the problem of a child and childhood at that time reforming directions and pedagogical ideas have been revealed and classified, that were present in Europe (experimental pedagogy, new education, pedology, free education, individualistic education, etc.).

The periodization of the life and scientific work of S. Baley has been clarified (1903 – 1918 – the period of forming of S. Baley as an educator and scientist; 1918 – 1939 – the period of active scientific-educational work; 1939 – 1945 – focusing on medical practice and clandestine educational activity; 1945 – 1952 – returning to scientific and pedagogical activity in the sphere of pedagogical psychology). The directions of education (intellectual, social-moral, esthetic, religious) of a child personality have been singled out through the views of the scientist. Data, concerning the contribution of S. Baley to the development of religious pedagogy have been

supplemented. The contribution of S. Baley to the theory and practice of «a problem child» education has been found out. The positive experience of the pedagogical ideas of the scientist has been summarized and the perspectives of their usage in modern system of education have been determined.

Keywords: S. Baley, childhood, child, pedagogical concept, education, comprehensive personality development, reforming pedagogy, psychoanalytic pedagogy.

Підписано до друку 26.04.2017 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 0,9. Зам. № 65. Тираж 100. Друк на ризографі.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24.